

יסודות ראש השנה

שיעור עשירי

מלכויות זכרונות ושופרות

מקורות

- א. ויקרא כג, כד; ספרא פרשת אמור פרשה יא, א-ב; ספרי פרשת בהעלותך פסקה עז ד"ה אני
- ב. גמ' לב. "מתני'... לשנה הבאה"; לד: "ת"ר תקיעות... והא ספק"
- ג. רש"י ויקרא כג, כד; רמב"ן, שם; ריטב"א ר"ה טז. ד"ה והא דקאמר
- ד. רש"י לד: ד"ה תקיעות; תוס' לג: "ולפום סוגיא..."
- ה. משנה לג: "...של שלש שלש"; רש"י שם, ד"ה סדר תקיעות
- ו. המאור הקטן י: ד"ה ומה שנהגו; מלחמות יא. ד"ה אמר הכותב

ספרא פרשת אמור פרשה יא, א-ב

רבי אליעזר אומר: 'שבתון' - זו קדושת היום, 'מקרא קודש' - קדשיהו. אמר לו רבי עקיבא אינו אומר 'שבתון' אלא שבות שכן הוא פותח בשביתה ראשון. אלא 'זכרון' - אילו הזכרונות, 'תרועה' - אילו השופרות, 'מקרא קודש' - זה קדושת היום. ומניין שיהיה כולל עמה את המלכויות? תלמוד לומר 'ה' אלהיכם בחודש השביעי'. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: מה תלמוד לומר 'והיו לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם'? שאין תלמוד לומר 'אני ה' אלהיכם', אלא זה בניין אב, כל מקום שאתה אומר זכרונות את סומך לה המלכויות.

ספרי פרשת בהעלותך פסקה עז

'אני ה' אלהיכם' למה נאמר? לפי שהוא אומר 'דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה', אבל מלכות לא שמענו. תלמוד לומר 'ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו', זה שופר ומלכות. ר' נתן אומר: אינו צריך, שהרי כבר נאמר 'ותקעתם בחצוצרות' - הרי שופר, 'והיו לכם לזכרון' - זה זכרון, 'אני ה' אלהיכם' - זה מלכות. אם כן מה ראו חכמים לומר מלכויות תחילה ואחר כך זכרונות ושופרות? אלא המליכהו עליך תחילה ואחר כך בקש מלפניו רחמים כדי שתזכר לו, ובמה? בשופר של חירות.

רש"י ויקרא כג, כד

זכרון תרועה - זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות, לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל.

רמב"ן, שם

זכרון תרועה - פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקדת יצחק שקרב תחתיו איל, לשון רש"י. והיה צריך הרב להביא גם פסוקי המלכויות מן המדרש, שלא יתכן שיזכיר הכתוב פסוקי הזכרונות ושופרות ולא יזכיר המלכויות... אבל כל זה אסמכתא מדבריהם, ומפורש אמרו: 'הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין, פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן, לא צריכה דאע"ג דהא ודאי והא ספק'. אבל 'זכרון תרועה', כמו 'יום תרועה'

יהיה לכם', יאמר שנריע ביום הזה ויהיה לנו לזכרון לפני השם, כמו שנאמר להלן: 'ותקעתם בחצוצרות והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם'.

ריטב"א טז. ד"ה והא דקאמר

והא דקאמר אמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות, משום דאע"ג דפסוקי מלכיות זכרונות ושופרות אינם מן התורה אלא מדרבנן כדפרישנא, מ"מ ממה שאמרה תורה זכרון תרועה יש ללמוד שראוי להזכיר פסוקי תרועה ופסוקי זכרון, ומלכיות נפקא לן כמו שדרשו רז"ל מסיפרי מפסוק והיה לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם שאין תלמוד לומר אני ה' אלהיכם אלא זה בנה אב בכל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך לו מלכיות, ומהכא סמכו רבנן לתקוני הני פסוקי דתקיעתא, ומשום הכי קתני ר"ע שאמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכיות זכרונות וכו' שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקדוש ברוך הוא שראוי לעשות כן אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמת, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר שזו דעת מינות הוא, אבל התורה העירה בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו כמו שנאמר ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך, ולפיכך תמצא החכמים נותנין בכל מקום ראייה או זכר או אסמכתא לדבריהם מן התורה כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם וכל תורה שבע"פ רמוזה בתורה שבכתב שהיא תמימה וח"ו שהיא חסירה כלום.

הספרא דורש מהכתוב בפרשת אמור את חובת אמירת ברכות מלכיות, זכרונות ושופרות בראש השנה:

אמר לו רבי עקיבא... 'זכרון' אילו הזכרונות, 'תרועה' אילו השופרות, 'מקרא קודש' זה קדושת היום. ומנין שיהיה כולל עמה את המלכיות? תלמוד לומר ה' אלהיכם בחודש השביעי'.
[ספרא פרשה יא, א]

מדברי הספרא ניתן להבין כי זו חובה דאורייתא, וכן נראה מפשטות דברי הגמרא:

אמר הקדוש ברוך הוא: אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות. מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיבא לפני זכרוניכם לטובה, ובמה? בשופר. [ר"ה לד:]¹

אמנם, מהמשך דברי הגמרא עולה לא כך:

ומצוה בתוקעין יותר מן המברכין, כיצד? שתי עיירות, באחת תוקעין ובאחת מברכין, הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין. **פשיטא, הא דאורייתא הא דרבנן.** לא צריכא, דאף על גב דהא ודאי והא ספק.
[שם]

הגמרא אומרת כי תקיעת שופר היא דאורייתא ואילו אמירת ברכות מלכיות, זכרונות ושופרות היא מדרבנן בלבד. ובשל כך, הגמרא רואה כדבר פשוט שיש להעדיף את התקיעה על פני הברכות, והיא מלמדת שגם ספק תקיעות עדיף על פני אמירת הברכות בוודאות.

לאור דברי הגמרא הללו, הרמב"ן נוקט שאמירת מלכיות, זכרונות ושופרות היא מדרבנן, והדרשה דלעיל אסמכתא בעלמא:

שכל אלו הדברים אסמכתא בעלמא הם, שאין קריאת הפסוקים מן התורה כלל אלא מדברי סופרים הן.
[דרשת הרמב"ן לראש השנה]

¹ וכן נראה מפשטות דברי הגמרא [לב:]: "למה הוא מזכיר? רחמנא אמר אידכר".

וכיוצא בזה כותב הרמב"ן בביאור דברי הגמרא בטעם אמירת מלכויות, זכרונות ושופרות בראש השנה:

ועוד דאשכחן לכם כהאי גוונא בדרבנן: 'אמר הקדוש ברוך הוא: אמרו לפני מלכויות זכרונות ושופרות', ו'שאלו מלאכי השרת מלפני הקדוש ברוך הוא מפני מה אין ישראל אומרים הלל בראש השנה' וכו'.

הרמב"ן מביא את דברי הגמרא דלעיל כראיה שלשון מעין זו שייכת גם ביחס לדיני דרבנן, ודבריו מבוססים על שיטתו העקרונית שברכות אלו הן מדרבנן בלבד.²

שיטה מעט שונה עולה מדברי הריטב"א:

והא דקאמר 'אמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכויות זכרונות ושופרות', משום דאף על גב דפסוקי מלכויות זכרונות ושופרות אינם מן התורה אלא מדרבנן כדפרישנא, מכל מקום ממה שאמרה תורה 'זכרון תרועה' יש ללמוד שראוי להזכיר פסוקי תרועה ופסוקי זכרון... ומהכא סמכו רבנן לתקוני הני פסוקי דתקיעתא, ומשום הכי קתני רבי עקיבא שאמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכויות זכרונות וכו', שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקדוש ברוך הוא שראוי לעשות כן, אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים.

[ריטב"א טז. ד"ה הא דקאמר]

לדברי הריטב"א, הדרשה אינה מלמדת על חובה גמורה אלא על עיקרון – "שראוי לומר פסוקי תרועה ופסוקי זכרון", וחכמים הם שקבעו ברכות אלו כחובה. באופן זה המקורות השונים מתיישבים זה עם זה: יסודם של המלכויות, הזכרונות והשופרות בדברי התורה, אך חובת אמירתן היא מדרבנן.³

הנחה זו, שחובת אמירת מלכויות, זכרונות ושופרות היא מדרבנן בלבד, מקובלת על רוב הראשונים, אך נראה שהיא אינה מוסכמת.

רש"י כותב בפירושו לתורה:

זכרון תרועה – זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות, לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל.

[רש"י ויקרא כג, כד]

הרמב"ן [שם; דרשה לראש השנה] תמה על דבריו מחמת סוגיית הגמרא דלעיל, בה מבואר שחובת אמירת מלכויות, זכרונות ושופרות הוא מדרבנן בלבד.

בדברי האחרונים שתי דרכים הפוכות בביאור שיטת רש"י. המהר"ל [גור אריה, שם] כותב, כי אין כוונת הדרשה המובאת ברש"י לחייב אמירת מלכויות, זכרונות ושופרות בראש השנה, אלא כוונתה ללמד שישראל נזכרים על ידי התרועה, ועל בסיס עיקרון זה חכמים תיקנו את אמירת מלכויות, זכרונות ושופרות. לעומתו, הקנאת סופרים [ספר המצוות שורש א ד"ה ותו אצטריכנא] כותב כי לשיטת רש"י חובת אמירת פסוקי מלכויות, זכרונות ושופרות היא דאורייתא, ולשיטתו דברי הגמרא שהחוב הוא מדרבנן אמורים ביחס לקביעת המלכויות, הזכרונות והשופרות כברכות.

הגרי"ד סולוביצ'יק מציע דרך שונה בביאור שיטת רש"י:

² וכן כותב הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות [שורש א]: "שהחכמים נוהגין זה תמיד להביא בעניינים שלדבריהם לשון תורה ולחזק אותם עוד בפסוקי תורה, כמו שאמרו: 'מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג? אמר הקדוש ברוך הוא: נסכו מים לפני בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. ואמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות ושופרות' וכו'. והדבר ידוע בגמרא שאינן אלא דרבנן. ושם עוד: 'אם אינו תוקע למלכויות למה הוא מזכיר דרחמנא אמר לידכר', ואף על פי שהם דרבנן בלא ספק. ומפורש אמרו: 'הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין, פשיטא הא דרבנן הא דאורייתא'. [וכעין זה כותב הרשב"א לב. ד"ה הא דאקשינן].

³ הריטב"א מוסיף וטוען שזוהי משמעות ה'אסמכתא', והוא תוקף את ההבנה שזהו סמך בעלמא.

ובפשוטו נראה לתרץ קושיית הרמב"ן, דדעת רש"י היא דבמקום שיש בו תקיעת שופר אז גם אמירת הפסוקים וקריאת המקראות מהווים קיום דאורייתא של זכרון תרועה. אבל הא דאיתא בגמרא דברכות הם רק מדרבנן, זהו בכהאי גוונא שהברכות באים בלא קיום של תקיעות, אבל כל שמזכיר ברכות יחד עם תקיעת שופר, יש בהם קיום דין מן התורה.

[הררי קדם ח"א סי' לג אות א]

על פי דבריו, דברי הגמרא שהברכות הן מדרבנן אמורים דווקא כאשר אין שופר, אך כאשר יש שופר חובת אמירת ברכות מלכויות, זכרונות ושופרות היא מדאורייתא.⁴

נראה לתמוך הבנה זו בדברי רש"י בביאור המשנה [לג]: "סדר תקיעות שלוש של שלוש שלוש":

סדר תקיעות שלש כו' - אחת למלכויות ואחת לזכרונות ואחת לשופרות. [רש"י לג: ד"ה סדר]

מדברי רש"י עולה כי התקיעות ביסודן נקבעו כך שיהיה סדר של 'תקיעה, תרועה, תקיעה' למלכויות, לזכרונות ולשופרות.

וכן כותב רש"י בפירושו למסכת סוכה:

תשע תקיעות - האמורות בראש השנה מן התורה, שלש למלכויות: תקיעה, תרועה, תקיעה, ושלוש לזכרונות, ושלוש לשופרות, כדאמרין בראש השנה. [רש"י סוכה נד. ד"ה תשע]⁵

מבואר מכך כי לשיטתו עיקר חובת אמירת מלכויות, זכרונות ושופרות היא מדאורייתא, והתקיעות אמורות ללוות את הברכות - בתקיעת 'תקיעה, תרועה, תקיעה' על כל ברכה וברכה.

שיטתו מבוססת, ככל הנראה, על דברי הגמרא:

תנו רבנן, תקיעות אין מעכבות זו את זו, ברכות אין מעכבות זו את זו, תקיעות וברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים מעכבות. [ר"ה לד:]

רש"י מפרש:

תקיעות וברכות דעלמא, כגון תעניות, אין מעכבין זו את זו אם בירך ולא תקע.

[רש"י שם, ד"ה תקיעות]

מדבריו מדייקים הראשונים [תוס' לג: ד"ה שיעור; רא"ש פ"ד סי' ד] שבראש השנה וביובל התקיעות והברכות מעכבות זו את זו. דברים אלו מתאימים לשיטתו העקרונית: מצות "זכרון תרועה" היא "זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות" בליווי תקיעות על סדר הברכות, ולכן שני חלקי המצוה מעכבים זה את זה.

הראשונים [תוס', שם; רא"ש, שם] מקשים על שיטתו מדברי הגמרא [שם] שהובאה לעיל: "שתי עיירות, באחת תוקעין ובאחת מברכין, הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין", ממנה עולה שהתקיעות והברכות אינן תלויות זו בזו. אמנם, נראה כי דברי רש"י שהתקיעות והברכות מעכבות זו את זו, אמורות ביחס לקיום המצוה מדאורייתא, אך מדרבנן קיימת מצוה גם בברכות הנאמרות ללא התקיעות, וביחס לכך אמורים דברי הגמרא: כאשר נדרשת בחירה בין תקיעה לברכות, יש להעדיף את התקיעה, הואיל ובתקיעה ללא ברכות יש מצוה דאורייתא⁶, ואילו בברכות ללא תקיעה יש מצוה מדרבנן בלבד.

⁴ וכן כותב הרב משה שטרנוך [מועדים וזמנים ח"א סי' ז]. [וכן מציע הרב אשר וייס [מנחת אשר מועדים סי' ז אות ב], אך מציין שהראשונים לא פירשו כך ו"בטלה דעתי לדעת רבותינא".]

⁵ שיטתו של רש"י עולה מדבריו במקומות נוספים [ר"ה כז. ד"ה ומשך; כח. ד"ה תקע, וד"ה ומשך; לג: ד"ה ומשך, וד"ה תוקע].

⁶ על פי האמור יש להגדיר, כי בתקיעה ללא ברכות אין קיום של מצות "זכרון תרועה" אלא של "יום תרועה יהיה לכם".

לעומת שיטת רש"י, כי תקיעות השופר אמורות ללוות את המלכויות, הזכרונות והשופרות, בעל המאור רואה את הברכות דווקא כמלוות את התקיעות.

בעל המאור כותב:

ומה שנהגו לתקוע כל התקיעות כשהן יושבין ומברכין עליהן ברכת התקיעה, נראה לי כי לא היה כן בימי רבותינו חכמי התלמוד, אלא מנהג הוא שהנהיגו דורות האחרונים משום חולין ומשום אנוסין דקדמי ונפקי מבית הכנסת ולא נטרי עד צלותא דמוספי... לפיכך הקדימו בשבילן אלו התקיעות שמישב והנהיגו לברך עליהם ברכת התקיעה במטבע קצר... אבל עיקר הברכות הם הברכות של תפלה, והם מלכויות זכרונות ושופרות.

[המאור הקטן י:יא.]

לדברי בעל המאור, המנהג לתקוע 'תקיעות דמיושב' לפני תפילת מוסף, ולברך לפני התקיעות את 'ברכת המצוות', הוא תקנה מאוחרת. מעיקר הדין מקומם של התקיעות הוא 'על סדר הברכות', ולא נתקנה עליהן 'ברכת המצוות', אלא ברכות מלכויות, זכרונות ושופרות הן הברכה שקבעו חכמים לתקיעת השופר.

יש להעמיק הגדרה זו. תקיעות השופר הן קולות חסרות מילים. בשל כך, קבעו חכמים לתקוע במסגרת ברכות מלכויות, זכרונות ושופרות, כדי שברכות אלו יפענחו את קולות השופר ויבארו את משמעותם: המלכת ה' והעלאת זכרוננו לפניו לטובה⁷. באופן זה, התקיעות והברכות מתלכדות ליחידה אחת: "תקיעה על סדר הברכות".

לרמב"ן שיטה שונה בהבנת היחס בין התקיעות לברכות. דבריו אמורים כביאור המנהג המובא ברי"ף [י:יא]. לתקוע תשר"ת למלכויות, תש"ת לזכרונות ותר"ת לשופרות. הראשונים [תוס' לג: ד"ה שיעור; מלחמות יא.; ר"ן י: ד"ה ואנו] תמהים על מנהג זה, שהרי רבי אבהו [בגמ' לד.] תיקן מחמת הספק לתקוע תשר"ת, תש"ת תר"ת שלוש פעמים, ואם כן בסדר התקיעות הנהוג לא מקיימים את המצוה כהלכתה⁸. הרמב"ן מיישב:

כיון שיצאנו ידי חובת תקיעות של תורה ואין כל יחיד ויחיד חייב בתקיעות, לא נשאר לנו אלא חובת ברכות שתקנו בהן תקיעות כדי שיעלה זכרוננו לטובה בשופר... ובתקיעה כל שהוא יצאו ידי התרעה של ברכות. הלכך לא רצו להטריח שלא לצורך, ונהגו לעשות בכולן תקיעה, ועושין בתרועה כשלש סברות הללו דרבי אבהו. [מלחמות ה' יא.]

לשיטת הרמב"ן, מצות התקיעות מתקיימת ב'תקיעות דמיושב' שלפני תפילת מוסף. בתפילת מוסף קיימת חובת הברכות בלבד, אלא שיש ללוות את הברכות בתקיעות – "כדי שיעלה זכרוננו לטובה בשופר". תקיעות אלו, הבאות לצורך הברכות, יכולות להיעשות בכל קול, ולכן די בתקיעת תשר"ת במלכויות, תש"ת בזכרונות ותר"ת בשופרות.

לסיכום: הראשונים נחלקים בתוקף אמירת 'מלכויות, זכרונות ושופרות'. לשיטת רש"י, זהו דין תורה הנלמד מ"זכרון תרועה" – אמירת מלכויות, זכרונות ושופרות בליווי תקיעות. לעומת זאת, לרוב הראשונים זהו דין דרבנן.

הראשונים הסוברים שזהו דין דרבנן נחלקים בהבנת דין "תקיעה על סדר הברכות". לפי בעל המאור, זהו דין בתקיעה, שחכמים קבעו אותה בליווי ברכות שיבארו את משמעותה. לעומת זאת, לפי הרמב"ן, זהו דין בברכות, שיש ללוותן בתקיעות – "כדי שיעלה זכרוננו לטובה בשופר".

⁷ הגדרה זו תלויה בהבנת היחס בין ברכת המלכויות לברכות הזכרונות והשופרות; עניין זה יידון בהמשך הדברים.
⁸ עי' תוספות [שם] ור"ן [שם] המיישבים קושי זה על פי דרכם.

לסיום השיעור נעסוק ביחס בין המלכויות לזכרונות והשופרות⁹.

כאמור, הספרא לומד את חובת אמירת סדר זכרונות ושופרות מהכתוב "זכרון תרועה" – "זכרון אלו הזכרונות, תרועה אלו השופרות". לעומת זאת, מקור חובת אמירת סדר מלכויות שנוי במחלוקת התנאים:

אמר לו רבי עקיבא... "זכרון" אילו הזכרונות, 'תרועה' אילו השופרות, 'מקרא קודש' זה קדושת היום. ומנין שיהיה כולל עמה את המלכויות? תלמוד לומר 'ה' אלהיכם בחודש השביעי'. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: מה תלמוד לומר 'זהו לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם'? שאין תלמוד לומר 'אני ה' אלהיכם', אלא זה בניין אב כל מקום שאתה אומר זכרונות את סומך לה המלכויות. [ספרא פרשת אמור פרשה יא, א-ב]¹⁰

רבי עקיבא לומד את חובת אמירת סדר המלכויות מפרשייה זו עצמה – מהכתוב "ה' אלהיכם בחודש השביעי". לעומתו, רבי יוסי ברבי יהודה לומד זאת מהכתוב "זהו לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם", ולשיטתו כתוב זה מלמד עיקרון כללי: "כל מקום שאתה אומר זכרונות את סומך לה המלכויות".

נראה כי תנאים אלו חלוקים באופן עקרוני בהבנת תפקידה של ברכת המלכויות. לפי רבי עקיבא, כשם שחובה לומר את ברכת הזכרונות, כדי להעלות את זכרוננו לפני ה' לטובה, כך חובה לומר את ברכת המלכויות, כדי להמליך את ה' עלינו; שכן, לשיטתו, ראש השנה הוא בעל אופי כפול: הוא גם יום המלכת ה' (ורמז לכך בסמיכות "ה' אלהיכם בחודש השביעי"), והוא גם יום הדין (כעולה מהכתוב "זכרון תרועה"). לעומת זאת, לפי רבי יוסי ברבי יהודה, עיצומו של יום מחייב לומר את ברכות הזכרונות והשופרות לבדן, ואילו ברכת המלכויות היא מעין ריצוי מקדים – לפני בקשתנו מה' שיעלה זכרוננו לפניו לטובה, אנו מקבלים עלינו את עול מלכותו ואומרים את ברכת המלכויות¹¹.

מחלוקת מעין זו מופיעה בספרי:

אני ה' אלהיכם – למה נאמר? לפי שהוא אומר 'דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה', אבל מלכות לא שמענו, תלמוד לומר 'ה' אלהי עמו ותרועת מלך בו' – זה שופר ומלכות. רבי נתן אומר: אינו צריך, שהרי כבר נאמר 'ותקעתם בחצוצרות' – הרי שופר, 'זהו לכם לזכרון' – זה זכרון. 'אני ה' אלהיכם' – זה מלכות. אם כן מה ראו חכמים לומר מלכויות תחילה ואחר כך זכרונות ושופרות? אלא המליכהו עליך תחילה ואחר כך בקש מלפניו רחמים כדי שתזכר לו.

[ספרי פרשת בהעלותך פסקה עז]

תנא קמא לומד את המלכויות מהכתוב "ה' אלהי עמו ותרועת מלך בו". נראה כי לשיטתו, כתוב זה מלמד כי התרועה קשורה במהותה למלכות, ומכאן שראש השנה, בו מצווה התורה על "זכרון תרועה", הוא יום המלכת ה', ולכן יש לומר בו את ברכת המלכויות. לעומתו, רבי נתן לומד את המלכויות מהכתוב "אני ה' אלהיכם" שבפרשת בהעלותך (כדברי רבי יוסי ברבי יהודה), ובדבריו מפורש שהמלכויות הן הקדמה לזכרונות ולשופרות: "המליכהו עליך תחילה ואחר כך בקש מלפני רחמים כדי שתזכר לו".

דברים אלו שופכים אור על מחלוקת רבי עקיבא ורבי יוחנן בן נורי האם תוקעים בברכת המלכויות:

סדר ברכות, אומר אבות וגבורות וקדושת השם, וכולל מלכויות עמהן ואינו תוקע, קדושת היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע, ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים, דברי

⁹ דברינו מיוסדים על דברי הרב משה ליכטנשטיין [באר מרים' – ראש השנה, עמ' 38-41] והרב תמיר גרנות [שם, עמ' 116-122].

¹⁰ דברי הספרא מובאים בגמרא [לב]. בשינויים.

¹¹ ידידי הרב איציק וולטרס הציע ביאור שונה לשיטתו. רבי יוסי ברבי יהודה מלמד שקיימת זיקה עמוקה בין הזיכרון לבין המלכות, עד שניתן לומר שאחד מכונן את השני. אין זיכרון, היינו עמידה בדין, בלי קבלת עול מלכותו של ה'. ובכל עת שישנה הופעה של מלכות ה', היא כוללת עמה את פקידת כל היצורים.

רבי יוחנן בן נורי. אמר לו רבי עקיבא: אם אינו תוקע למלכיות למה הוא מזכיר? אלא אומר אבות וגבורות וקדושת השם, וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע, ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים. [משנה לב.]

לפי רבי יוחנן בן נורי, תוקעים בקדושת היום, בזכרונות ובשופרות ולא במלכויות (הנאמרת עם ברכת קדושת השם). לעומת זאת, לפי רבי עקיבא, תוקעים במלכויות (הנאמרת עם ברכת קדושת היום), בזכרונות ובשופרות. מסתבר כי רבי יוחנן בן נורי נוקט שברכת המלכויות אינה חלק ממהותו של יום, אלא היא הקדמה לזכרונות ולשופרות; לכן ברכת המלכויות נאמרת בברכת קדושת השם – הכלולה בשלוש הברכות הראשונות בהן המתפלל "דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו" [ברכות לד.] – ואינו תוקע בה. לעומת זאת, רבי עקיבא הולך לשיטתו העקרונית, שברכת המלכויות היא חלק ממהותו של יום. לכן, לשיטתו, היא נאמרת בקדושת היום ותוקע בה¹².

בכך אנו חותמים את סדרת שיעורי 'יסודות ראש השנה'. "הדרן עלך מסכת ראש השנה והדרך עלן, דעתן עלך מסכת ראש השנה ודעתך עלן, לא נתנשי מינך מסכת ראש השנה ולא תתנשי מינן לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי". בעזרת ה' בשיעור הבא נתחיל את סדרת שיעורי 'יסודות תענית'.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל

ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל

¹² ייתכן ולמחלוקת זו בגדר ברכת המלכויות קיימת השלכה נוספת – האם ברכת המלכויות נאמרת גם בתענית, בה נאמרות ברכות הזכרונות והשופרות [כמבואר במשנה תענית ב, ג]; עי' תוס' יו"ט [שם, ד"ה זכרונות] וטורי אבן [ר"ה לב: ד"ה כל מקום], וע"ע בדברי הרב שג"ר בספרו 'שיעורים בגמרא' [ר"ה 402-403].